

Артьомова Т. І.
ДУ «Інститут економіки
та прогнозування НАН України»,
д. е. н., доц., головний науковий співробітник
відділу економічної теорії

ІНВЕРСІЙНИЙ ХАРАКТЕР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ: ТЕОРЕТИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ І ФОРМИ ПРОЯВУ

Поняття «інверсія» використовується багатьма науками. У найзагальнішому сенсі інверсія (від латинського – *inversio*) суть перестановка. У лінгвістиці під нею розуміється зміна звичайного порядку слів і словосполучень для додання вихідному реченню особливого сенсу. У біології інверсія позначає тип мутації організму внаслідок розриву і повороту на 180 градусів одного з внутрішніх ділянок хромосоми. Існує також математична (в геометрії і комбінаториці) інтерпретація інверсії, а також поняття інверсії геомагнітного поля, заселеності, температури. Інверсія може сполучатися з процесом управління.

В системі суспільного відтворення України інверсійні процеси найбільш явно позначилися в ході ринкової трансформації пострадянського економічного простору. Феномен економічної інверсії отримав відображення в науковій літературі; зокрема, працями А. Гриценко, який уточнив структуру ринкової трансформації інверсійного типу. Обґрунтовувалося, що реальним змістом такої трансформації є не формальний перехід від адміністративно-командної економіки до ринкової, а зміна соціально-економічних підстав господарських систем змішаного типу. Такий перехід має інверсійний характер: він пов'язаний з перестановкою в послідовності економічних перетворень в порівнянні з їх так званим «класичним» (природним) порядком і проявляється у всіх сферах господарського життя внаслідок розгортання трьох основних трансформаційних потоків: первісного нагромадження капіталу, переструктурування економіки відповідно до нових закономірностей її функціонування, соціалізації економіки як протилежного початковому накопиченню процесу, покликаному гасити напруженості, які породжені двома попередніми процесами.

На думку автора, «класичний варіант» первісного нагромадження капіталу здійснюється історично один раз і надалі не від-

творюється в такій самій формі, перетворюючись у процес накопичення капіталу та економічного зростання. При інверсійному типі ринкової трансформації на пострадянському просторі, зокрема, в Україні, суть первісного нагромадження полягала в закріпленні і правовому оформленні відчуження працівників від раніше усусупільнених засобів виробництва за допомогою приватизації та інфляції.

Втім, насправді ринкова трансформація країн традиційного соціалізму здійснювалася одночасно з трансформаційними процесами в господарській системі ринкового типу і, в свою чергу, мала глобальний вплив на ці процеси. Таким чином, інверсійний тип ринкової трансформації, теоретично пізнаний в роботах А. Гриценко, виявився характерним не тільки для перехідної економіки пострадянських країн, але для глобальних перехідних процесів в цілому. Перехідна економіка інверсійного типу стала реальністю повсякденного життя, суспільною формою національних економік, які мають різні швидкості, рівень і вектори розвитку, але сьогодні все більше залучаються до стану певної глобальної перехідної процесуальності з невизначеними перспективами. З урахуванням сказаного інверсійний характер економічної перехідності вимагає подальшого дослідження.

Для осмислення феномена економічної інверсії доречно відновити історичну послідовність подій господарського життя кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Процеси гіперінфляції і масової приватизації на пострадянському просторі зумовили трансформацію системи традиційного соціалізму, як передбачалося, в господарську систему соціального ринкового господарства. Проте в системі ринкового господарства, в свою чергу, позначився перехід від індустріального до постіндустріального суспільства; під впливом процесів масової приватизації в ході неоліберальної революції розгорнулася інверсійна за своїм характером ринкова трансформація. У 1990-ті роки патерналістська модель соціальної держави в ринково зрілих країнах піддалася перегляду і поступово стала мігрувати в бік моделі ефективної держави, актуалізувалися капіталістичні принципи господарювання.

Отже, теза про те, що первісне нагромадження капіталу в «класичному» його варіанті здійснюється один раз і надалі не відтворюється в такій самій формі, не виправдав себе. У розвинених країнах на рубежі ХХ–ХХІ століть, так само, як і в країнах тради-

ційного соціалізму, розгорнулися масштабні процеси перерозподілу (первісного нагромадження) капіталу, які мали інверсійний характер: припускали переструктурування економіки. За задумом ініціаторів реформ, скорочення об'єктів державної власності в економіці мало компенсуватися зростанням соціальної відповідальності великих приватних компаній – так званої соціалізацією капіталу. Активізувати соціальні функції корпоративного сектора були покликані інститути державно-приватного партнерства та соціальної відповідальності організації. Державні ж підприємства, навпаки, повинні були виявити зразок ефективного ведення господарства, орієнтуючись у своїй діяльності на принципи кращих ділових фірм. Втім, втративши активи, держава в розвинених країнах не змогла компенсувати свою соціально-економічну міць створенням адекватної системи перехресного корпоративного управління.

В цілому тенденція капіталізації в ринково зрілих країнах заявила про себе на початку 1990-х років, хоча найбільш явно вона позначилася після глобальної фінансово-економічної кризи. Частково процеси капіталізації компенсувалися і маскувалися тут відкриттям до того закритих для західного суспільства ринків країн традиційного соціалізму. Процеси стихійної приватизації та гіперінфляції (які супроводжувалися жорсткою політикою скорочення грошової пропозиції за рецептами монетаризму) в пострадянських країнах здійснювалися одночасно з ринковими реформуванням їх кредитно-банківського сектора. Це сприяло капіталізації економіки не тільки в колишніх соціалістичних, але і в розвинених країнах і значно пом'якшило для останніх тенденцію зубожіння населення.

Початкове орієнтуючись у своїй ринковій трансформації на соціальне ринкове господарство, пострадянські країни на ділі спробували здійснити такий перехід за допомогою капіталізації економічних відносин. Аналогічним чином спробували досягти берегів постіндустріального суспільства ринково зрілі країни. Втім, подвійна інверсія ринкової трансформації, багаторазово помножена внаслідок сполучення зустрічних процесів, затиснула глобальний соціум в лабіринтах безперервних переходів, виснажливого вибору між полюсами соціалізму і капіталізму. Інверсійний тип ринкової трансформації став інституційної пасткою – процесуальним коловоротом, що утягує національну економіку і людський універсам в цілому до глибин невизначеності.

Глобальна фінансово-економічна криза знецінила легковагі теоретичні постулати, змусила переглянути авторитетні прогнози економічного розвитку (в тому числі історичні перспективи економіки знань) і сформувала зустрічну хвилю економічної інверсії з суспільними орієнтирами у вигляді модернізації, нової індустріалізації, нової промислової революції. При цьому колишній інверсійний процес не поглинувся новим, не зникла (за відсутністю професійних опонентів) інформаційна теорія вартості: вона пішла в основу нею ж сформованого процесуального виру господарського життя, в якому змішалися традиція і новація, емоційність і раціональність, віртуальні ігри та реальні бойові дії. За мерехтливими переливами мережевої економіки, які щільно укутали глобальну ринкову економіку нелегко розпізнати зміст модернізації і нової індустріалізації, в боротьбі за базові споживчі продукти і послуги ніколи згадувати недавні обіцянки безпрецедентного достатку. Безперервні емоційні шоу роблять майже невиразним обличчя оживлого капіталізму.

Інверсія повернулася до людини й людства обличчям процесуальності, замість того, щоб стати їхнім духовним перетворенням. Втім економічна теорія (політична економія) за допомогою поняття економічної цінності, єдиного в троїстій визначеності граничної корисності, вартості і ціни, здатна пізнати інверсію господарського життя як економічне благо, а отже, діяльно відновити порушену спадкоємність інституційних підстав загальної рівноваги та сталого розвитку господарської системи.

Бажал Ю. М.

Національний університет

«Києво-Могилянська академія»,

д. е. н., професор, зав. кафедри економічної теорії

ІННОВАЦІЇ ЯК ВІДОКРЕМЛЕНИЙ ВИРОБНИЧИЙ ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

У концептуальній економічній літературі панує уява, що інновації впливають на економічний розвиток чи через підвищення продуктивності фактору праці, чи через збільшення обсягу і продук-